

ЛІНГВІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 378.14

А. Кирда-Омелян, канд. пед. наук, доц.,
О. Письменна, канд. філол. наук, проф.
Національний авіаційний університет, Київ

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ РЕАЛІЇ В МОВЛЕННЄВОМУ ЕТИКЕТІ АНГЛІЙЦІВ

У статті висвітлено результати аналізу праць зарубіжних науковців, письменників, літературних критиків, в яких досліджуються різні аспекти культури та суспільної поведінки англіїців (негласні правила й норми, що регулюють спілкування у різноманітних ситуаціях), а також лінгвістичні особливості їхнього прояву в мовленнєвому етикеті.

Ключові слова: соціальний статус, класові відмінності, мовленнєвий етикет, лексика, вимова.

Постановка проблеми. Докорінні зміни, що відбуваються нині в державних органах України, їхня активна участь у перемовинах, спрямованих на подолання загроз миру й безпеці та розширення міжнародного співробітництва, передбачають безпосереднє усне й письмове професійне спілкування вітчизняних фахівців, зокрема військовослужбовців, що потребує вільного володіння ними іноземними мовами.

Виконання функціональних обов'язків українських спеціалістів може бути пов'язане з безпосереднім спілкуванням з носіями іноземних мов, роботою з іншомовними друкованими й аудіоматеріалами, необхідністю долати не лише мовний, а й культурно-ментальний бар'єр між представниками різних спільнот. Для ефектної взаємодії й уникнення міжетнічної напруги таким експертам необхідно володіти вербальними та невербальними моделями поведінки, властивими іншим лінгвокультурним співтовариствам, й усвідомлювати через них національно-специфічні особливості сприйняття світу представниками інших країн, бути обізнаним з їхніми національними звичаями, традиціями й ціннісними системами, тобто мати високий рівень *іншомовної професійної компетентності*.

Іншомовна професійна компетентність фахівців, з одного боку, є результатом спеціальної іншомовної підготовки ВНЗ, готовністю та здатністю його випускників до іншомовної діяльності у відповідній сфері, а з іншого боку, "накладання" іноземної мови на контекст професійної діяльності обумовлює інтегровано-динамічний, системно-ціннісний синтез професійних, надпрофесійних й особистісних професійно важливих якостей, що забезпечує ефективну службову діяльність з використанням засобів іноземної мови або в умовах іншомовної культури.

З метою здобування й декодування актуальної іншомовної інформації професійного (економічного, політичного, військово-технічного, екологічного) характеру, наприклад, у безпосередніх контактах з іноземними колегами, вітчизняному фахівцю необхідно бути обізнаним з "**реаліями**" – словами і словосполученнями, що позначають специфічно національні предмети й події, реальні факти, характерні для культури того чи іншого народу. Такі мовні засоби передають національно-історичний колорит епохи, явища, предмета й стосуються різноманітних тематичних сфер людської діяльності. Наприклад, **соціолінгвістичні реалії** охоплюють національні й культурні традиції суспільства, його повсякденне життя, побут, дозвілля та їхнє віддзеркалення в **мовленнєвому етикеті** (під яким розуміємо правила мовленнєвої поведінки, які закріплені в системі стійких висловів, прийнятих даним колективом

носіїв цієї мови на певному етапі розвитку суспільства в особливих ситуаціях спілкування).

Неможна говорити про англійський мовленнєвий етикет, не згадуючи розшарування на класи, тому що в порівнянні з представниками інших культур, англіїці більш гостро відчувають класові відмінності й різницю у соціальному статусі. Всесвітньовідомий англійський письменник Джордж Оруелл казав, що Англія "божевільна через класовість як жодна інша країна у світі" [6]. Будь-який англієць, варто йому заговорити, миттю розкриває свою приналежність до того чи іншого прошарку суспільства. Відомі цитати з цієї теми належать багатьом інтелектуалам різних часів. Ще давньогрецький філософ Сократ писав: "Скажи, щоб я тебе побачив" [7], англійський поет, драматург і літературний критик Бен Джонсон заявляв: "Найбільш яскраво характеризує людину мова. Говори, щоб я зрозумів, хто ти такий" [1, с. 93]. А британський письменник, романіст і драматург, лауреат Нобелівської премії з літератури Джордж Бернард Шоу, висловлювання якого мали найбільш виражену класову спрямованість, зауважив: "Тільки-но хтось з англіїців відкриває рот, як в іншого англіїця відразу прокидається або ненависть до нього, або презирство" [1, с. 93].

Іноземні туристи теж зазначають, що англіїці мають щось подібне до вбудованого комп'ютера глобальної системи соціального позиціонування, який визначає становище людини на мапі класової ієрархії, заледве той починає говорити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням англійського мовленнєвого етикету присвячені праці ряду дослідників: англійського письменника й лексикографа, літературного критика, автора "Словника англійської мови" Джонсона Семюела; американського журналіста, автора книг про англійську мову Брайсона Білла, сучасного антрополога й соціолога Кейт Фокс та інших [2, 4]. Вони відзначають, що Англія – культура з високорозвиненою класовою свідомістю, однак насправді ті категорії, за якими англіїці визначають соціальний клас і становище людини в класовій структурі – є досить складною моделлю.

Тому метою цієї статті вважаємо дослідження різноманітних аспектів культури й соціальної поведінки англіїців та лінгвістичні особливості їхнього прояву в мовленнєвому етикеті, що може, на наш погляд, позитивно вплинути на якість перекладу, запобігання випадків крос-культурного непорозуміння й організацію успішної професійної співпраці вітчизняних фахівців із зарубіжними партнерами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Англіїці позначають соціальний клас, на думку відомого науковця Кейт Фокс, враховуючи складну сукупність

ледь відчутних ознак: як ви організуєте свій побут, як облаштований ваш будинок, які в ньому меблі; марка автомобіля, яким ви кермуєте, а також маєте ви його власноруч у неділю, користуєтеся послугами мийки чи покладаєтеся на англійський клімат і дощі; що, де, коли, як і з ким ви їсте і п'єте; де і як ви робите покупки; який одяг носите; яких хатніх улюбленців тримаєте; як проводить вільний час; які слова ви вживаєте і як їх вимовляєте, які чергові фрази використовуєте, щоб розпочати знайомство чи розмову. Кожен англієць тонко відчуває ці ледь помітні відмінності, з яких робиться висновок про приналежність людини до того чи іншого класу [1, с. 24-25].

Дослідниця виділяє два фактори, що допомагають визначити таке становище: лексика і вимова – слова, які вживаються, і манера їх вимовляти. Причому вимова – більш точний індикатор, адже засвоїти лексику іншого класу значно легше.

Перший індикатор класової приналежності – тип звуків, яким англієць надає перевагу під час вимови, точніше, тип звуків, які він не вимовляє. На думку представників верхівки суспільства, вони говорять “правильно” – виразно, розбірливо і чітко, а нижчий клас – “неправильно”: їхня манера мовлення “лінива” – невиразна, часто незрозуміла та й взагалі неграмотна. Як основний доказ верхи називають невміння низів вимовляти приголосні, зокрема проривні (наприклад, звук “t”) і щілинні (наприклад, звук “h”), які просто ковтають або випускають. Однак, якщо нижчі верстви суспільства не вимовляють приголосні, то верхні – ковтають голосні. Наприклад, якщо запитати, котра година, то перші відповідають “Alf past ten”, другі – “Hpstn” (half past ten – “половина на десяту”). Слово “A handkerchief” (“носова хусточка”) перші вимовляють “ankercheef”, другі – “hnkrchf”.

Низи замість звуку “th” вимовляють “f” (“teeth” [“зуби”] як “teef”, “thing” [“річ”] як “fing” або іноді “v” (“that” [“той, та, те”] як “vat”, а звук “g” у кінці слова в них перетворюється на “k” (“somefink” замість “something” [“щось, що-небудь”] “nuffink” замість “nothing” [“нічого”]). Представники нижчого прошарку звук “a” часто вимовляють як довгий “i”: “Dive” замість “Dave” [ім’я]. У свою чергу звук “i” вони вимовляють як “oi”, а аристократичний “o” в їхніх устах перетворюється на “or” (наприклад, “naff orf” – від “enough of” [“достатньо чогось”]).

Усі англієці постійно вживають “sorry” (“вибачаюсь”), “please” (“будь ласка, прошу”) і “thank you” (“дякую”). Проте останній вираз вони нерідко вимовляють у скороченому варіанті – “anks” або “kyou”.

У той же час слід зазначити, що неправильна вимова деяких слів може бути ознакою неосвіченості мовця, що часто вказує на низьке походження. Приміром, “nucular” замість “nuclear” (“ядерний”) – це типова помилка, насамперед, простих людей. Однак мова аристократів і “культурна” мова – не завжди одне й те саме, між ними є відмінності. Так звана англійська мова дикторів Бі-бі-сі або “оксфордська англійська” – це різновид “культурної” мови, але така вимова більше притаманна верхівці середнього класу, ніж представникам вищого: вона характеризується відсутністю зайвих призвуків (“мм”, “е-е”), чіткою вимовою голосних та вживанням всіх необхідних займенників, яких уникають аристократи.

Англійська письменниця Ненсі Мітфорд у своїй статті, присвяченій лексиці, яка використовується представниками різних прошарків, звернула увагу на слово-індикатор, що називає денний прийом їжі [5].

Представники робітничого класу вживають слово “dinner” замість “lunch”. Слово “tea” (“чай”) також вказує на приналежність до низів, якщо ним позначають вечірню трапезу: у вищому суспільстві вечерю прийнято називати “dinner” або “supper”. “Tea” для вищого класу – це прийом їжі приблизно о четвертій годині пополудні: чай, пиріжки, булочки, можливо, невеликі сендвічі. Нижчі прошарки називають цю трапезу “afternoon tea” (“підвечірок”). Усі ці тонкощі створюють багато проблем для іноземців: якщо вас запросили на “dinner”, коли вам слід прийти: пополудні чи ввечері? Як розуміти запрошення “Come for tea” (“Приходьте на чай”)? Як необхідність прийти о четвертій годині або о сьомій? Щоб не схибити, краще уточнити, о котрій годині на вас чекають у гості. Відповідь допоможе вам визначити суспільне становище господарів.

Англійський соціолог Кейт Фокс додає ще шість слів, які англієці, що належать до вищого суспільства та верхівки середнього класу, вважають безпомилковими індикаторами класової приналежності [1, с. 97-104].

Наприклад, під час розмови з англієм навмисно скажіть що-небудь дуже тихо, так щоб вас не почули. Виходець з низів або середньої частини середнього класу перепитає: “Pardon?”, представник верхівки середнього класу скаже “Sorry?” або “Sorry – what?”, а от людина з вищого суспільства чи робітник, ті обоє запитують: “What?”. Останній, можливо, проковтне звук “t” – “Wha?”

Витончене французьке слово “serviette” (“серветка”) наразі вважається англієцями точним індикатором приналежності до нижніх класів. Цей евфемізм вони вживають замість традиційного англійського “napkin”, схожого за звучанням на “nappu” (“пелюшка, підгузок”) і помилково гадають, що в такий спосіб підвищують свій соціальний статус.

Ще одним індикатором класової приналежності є слово “sweet” (“десерт”). Верхівка середнього класу й вищий прошарок наполягають на тому, що солодка страва, яка подається наприкінці обіду або вечері, має називатися “pudding” (“пудинг”), проте аж ніяк не “sweet”, “afters” чи “dessert”. Вживання останніх трьох слів вважається ознакою низького походження і в середовищі вищих прошарків суспільства є неприйнятним.

Щоб визначити суспільне становище англієців, можна запитати, як вони називають свої меблі. Якщо невеличкий диван, на якому можуть уміститися дві-три людини, для них “settee” або “couch”, це означає, що за соціальним статусом ці люди знаходяться не вище середнього прошарку середнього класу. Якщо “sofa” – значить, вони належать як мінімум до верхівки середнього класу.

Ще можна поцікавитися в господарів, як вони називають кімнату, у якій знаходиться “settee/sofa”. “Settee” зазвичай розміщений у кімнаті, яку називають “lounge” або “living room”, а “sofa” розташовується в приміщенні, яке називають “sitting room” чи “drawing room”. Слово-сполучення “drawing room” (коротка форма від “withdrawing room”) колись вважалося єдиним “правильним” позначенням вітальні, але, на думку багатьох представників верхівки середнього класу і вищого прошарку суспільства, дещо нерозумно й претензійно називати, скажімо, невелику кімнату у звичайному одноквартирному будинку “drawing room”, тому в ужиток увійшло словосполучення “sitting room”.

Представники вищих прошарків англійського суспільства вживають слово “loo” (“убиральня”) або “lavatory” (“убиральня, туалет”), яке вимовляється як “lavuhry” з наголосом на останньому складі. Іноді припустимо і слово “bog” (“нужник”), але якщо воно

вимовляється в іронічно-жартівливій манері. Усі вихідці з робітничого класу, так само, як низи і середня частина середнього класу, говорять "toilet", з тією лише різницею, що перші ковтають кінцевий звук "t". Представники нижчого і середнього прошарків середнього класу заміняють це слово манірними евфемізмами "gents" ("чоловіча убиральня"), "ladies" ("жіноча кімната"), "bathroom" ("ванна кімната"), "powder room" ("жіноча убиральня"), "facilities" та "convenience" ("зручності") чи жартівливими "latrines" ("відхоже місце"), "heads" та "privy" ("убиральня"). Жінки, зазвичай, використовують евфемізми першої групи, а жартівливі слова частіше вживають чоловіки.

Вищенаведені слова й словосполучення є найбільш очевидними і надійними індикаторами класової приналежності, але існує ціла низка інших слів, на які швидко реагують внутрішні високочутливі датчики системи соціального позиціонування англіїців. Так, діти "з простих" називають своїх батьків "mum" і "dad" або "my mum" та "my dad" (чи "me mum" і "me dad"); діти "зі світу" – "mummy" та "daddy" (або "my mother" і "my father").

Мовою людей з нижчих прошарків англійського суспільства, жіноча сумочка – "handbag", парфуми – "perfume", кінний спорт, перегони – "horseracing", відвідання вечірки – "go to a do", закуски й напої – "refreshments", порція їжі – "portion", перша страва – "starter"; мовою представників верхівки це будуть відповідно: "bag", "scent", "racing", "go to a function/party", "food and drinks", "helping", "first course". Своє житло вихідці з робітничого середовища й представники середнього класу назвуть "home", "property" або "indoors", аристократи скажуть "house". Молодь з нижчих прошарків середнього класу й верхівки робітничого у своїх не захащених меблями вітальнях розміщує на видноті широкоекранний телевізор великого розміру ("TV" або "telly") і сучасний музичний центр з великими колонками. У будинках представників верхівки середнього класу телевізори і стереосистеми зазвичай знаходяться в кімнатах, які господарі називають "back room" ("задня кімната") або "family room" ("сімейна кімната"), але в жодному разі не "music room" ("музична кімната"). У "music room" вони розміщують піаніно, а не стереосистему.

В Англії кожен продукт крім переліку інгредієнтів із вказівкою кількості калорій, має також невидимий класовий ярлик. Соціальний статус англіїця визначає, що він їсть, а також коли, де і яким чином, як він називає те, що вживає, і як говорить про це.

Англіїцям всіх класів подобаються сендвічі з беконом ("bacon butties") мовою робітників північних областей). Однак, популярна романістка Джілі Купер, яка чудово орієнтується в англійській класовій системі, цитує крамаря, який влучно підмітив: "Коли жінка заходить до крамниці й просить свинячу спинку (back), я звертаюсь до неї "мадам" (madam); якщо вона запитує про грудинку (streaky), я називаю її "дорогенька" (dear)" [3]. Сьогодні на додачу до цих двох частин бекону варто брати до уваги інші ознаки класової семіотики: дуже пісний (extra-lean) і натуральний бекон (organic bacon), шматочки сала для шпигування (lardons), гостро копчена тонко нарізана шинка (prosciutto), шпик (speck) й окіст серрано (іберійський окіст – Serrano ham) – все перераховане – улюблена їжа класу "мадам", тобто освіченої верхівки середнього класу; а от "bacon bits" (шматочки бекону), pork scratchings (свинячі шкварки) і bacon-flavoured crisps (чіпси з присмаком бекону) – це їжа представників нижчих прошарків населення.

Ось перелік інших продуктів і страв, що асоціюються з нижчими класами:

- коктейль з креветок – "prawn cocktail" (зокрема, з "коктейльним" соусом);
- яйце з чіпсами – "egg and chips";
- макаронний салат – "pasta salad" (особливо, якщо його подають холодним і заправленим майонезом);
- рисовий салат – "rice salad" (особливо, якщо додана солонка кукурудза);
- консервовані фрукти – "tinned fruit";
- нарізані шматочками зварені круто яйця, змішані з томатами й салатом-латуком – "sliced hard-boiled eggs and/or sliced tomato in a green salad";
- рибні консерви – "tinned fish" (подані окремо);
- бутерброд з вершковим маслом і смаженою картоплею – "chip butties/chip sandwich" [4, с. 305, 306].

Англіїські робітники часто снідають у їдальнях, а не вдома й запивають їжу великою кількістю міцного, солодкого чаю кольору цегли/іржи (чай "будівельників"), розведеного молоком. Низи й середні прошарки середнього класу п'ють більш блідий, "світський" тип чаю – "Twinings's English Breakfast", а не "PG Tips". Представники верхівки середнього класу й вищого прошарку надають перевагу слабкому, майже безбарвному, непідсолоджену "Earl Grey". Класти до чаю цукор багатьма англіїцями розцінюється як вірна ознака приналежності до нижчих класів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, з огляду на різноманітні аспекти культури й суспільної поведінки англіїців (організація побуту, облаштування й меблювання житла, переваги в харчуванні) та лінгвістичні особливості їхнього прояву в мовленні різних верств населення, можемо констатувати, що в мовленнєвому етикеті проявляється характерна самотність англійського народу. Більшість поведінкових ситуацій виникають інстинктивно, традиційно, мають постійний характер, часто вказують на становище людини в суспільній ієрархії. Деякі соціо-психологічні та лінгвістичні явища відносяться до загальнокультурних універсалій.

Англія має свою відмінну культуру, для якої характерне більш гостре відчуття класових відмінностей й різниці в соціальному статусі. Тому під час формування іншомовної професійної компетентності вітчизняних фахівців на заняттях з англійської мови важливим, на наш погляд, є ознайомлення із системою соціального позиціонування англіїців, навчання спостереженню за їхньою поведінкою й мовленням, зокрема вживанням лексики та її вимовою, що сприятиме кращому розумінню зарубіжних партнерів, точності перекладу та реалізації успішної професійної діяльності за кордоном.

Особливості вживання лексики та манера її вимови представниками різних регіонів Англії можуть бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Фокс К. Наблюдая за англичанами. Скрытые правила поведения [пер. с англ. И.П. Новоселецкой]. – М.: РИПОЛ классик, 2011. – 512 с.
2. Bill, Bryson. Notes from a Small Island. – London: Doubleday, 1995.
3. Cooper, Jilly. Class: A View from Middle England. – London: Methuen, 1979.
4. Fox, Kate. Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour. – London: Hodder & Stoughton, 2005. – 424 p.
5. Mitford, Nancy (ed.). Noblesse Oblige. – London: Hamish Hamilton, 1956.
6. Orwell, George. Collected Essays, Journalism and Letters 2. – London: Penguin, 1970.
7. Socratify // Електронний ресурс: citaty.socratify.net/sokrat/34617

Надійшла до редколегії: 05.08.2016

А. Кирда-Омелян, канд. пед. наук, доц.,
О. Письменная, канд. филол. наук, проф.
Национальный авиационный университет, Киев

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ В РЕЧЕВОМ ЭТИКЕТЕ АНГЛИЧАН

В статье освещены результаты анализа работ зарубежных ученых, писателей, литературных критиков, в которых изучаются разные аспекты культуры и общественного поведения англичан (негласные правила и нормы, регулирующие общение в различных ситуациях), а также лингвистические средства их проявления в речевом этикете.

Ключевые слова: социальный статус, классовые различия, речевой этикет, лексика, произношение.

A. Kyrda-Omelian, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
O. Pysmennaia, PhD in Philology, Professor
National Aviation University of Ukraine, Kyiv

SOCIAL AND LINGUISTIC REALITIES IN SPEECH ETIQUETTE OF THE ENGLISH

The article offers the results of analysis of the publications of the foreign researchers, writers, literary critics, who studied various aspects of cultural and social behaviour of the English people (hidden rules and norms that regulate communication in different situations) and linguistic peculiarities of their speech etiquette mapping.

Key words: social status, class differences, speech etiquette, vocabulary, pronunciation.